

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції

Марина КУЧЕРУК

кандидатка історичних наук, доцентка
(Одеса, Україна), kucherukmaryna@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8727-6031>

Державні перевороти, революції й політична боротьба у світлі компаративістики (на основі аналізу візії В.Леніна та сучасних концептуалізацій)

DOI: <https://doi.org/10.15407/10.15407/uhj2022.03.004>

УДК: 94(477):355.01:929Ленін

Анотація. Мета дослідження – провести паралелі між методологічними працями В.Леніна і практикою більшовиків та сучасними візіями «гібридної війни». **Методологія.** Використано такі методи: герменевтичний, компаративний, ретроспективний. Окреслення компаративних паралелей у студіях В.Леніна й сучасних теоретиків «гібридної війни» (передусім російських) дозволяє зробити припущення щодо існування певної традиції в політиці суміжної держави щодо України. **Наукова новизна** полягає у спробі переосмислення інтелектуальної спадщини В.Леніна, зокрема його поглядів на революційну війну, і визначення їх впливу на розвиток сучасних концепцій «гібридних воєн». **Основні результати дослідження.** Робиться спроба переоцінити особистість В.Леніна й поглянути на його внесок в історію не стільки як політичного діяча, що створив нову державу, а як на методолога та розробника стратегії взяття влади, котра містила у собі елементи теорії, доопрацьованої і трансформованої сучасними фахівцями, і відомої нині як «гібридна війна». Сам В.Ленін зауважував, чим війна проти «капіталу» відрізняється від традиційної: вона може бути безкровною, також це війна педагогічна, економічна тощо. Такий тип війни ми спостерігаємо в наші дні. Вождь російських більшовиків указував на три складові успіху своєї партії: ідеологія, організація, пропаганда й агітація. Аналіз сучасних подій дає підстави вважати, що «гібридна війна» в першу чергу спрямована на захоплення мізків людей, а вже потім – на завоювання територій. У В.Леніна ми знаходимо твердження про надзвичайну роль ідеології. Для більшовиків простого завоювання мало, вони йдуть далі – переконати противника у своїй правоті та в його (противника) неспроможності. Цьому допомагали пропаганда й агітація. А жорстка армійська дисципліна та вимога від партійних кадрів бути справжніми професіоналами сприяли реалізації планів.

Ключові слова: Ленін, «гібридна війна», ідеологія, організація, пропаганда й агітація, партійні кадри.

Автор класичної праці про війну К. фон Клаузевіц¹ уперше в європейській військовій науці дав визначення не тільки сутності війни і принципів її ведення, але й сформулював

¹ Див.: Клаузевиц К. фон. О войне: В 2 т. – Москва; Санкт-Петербург, 2002.

стратегічну мету, без досягнення котрої будь-які стратегічні дії втрачають сенс. Вождь російських більшовиків читав цю книжку, імовірно, 1915 р. Радянський партійний діяч В.Сорін у першому числі газети «Правда» за 1923 р. у статті «Марксизм, тактика, Ленін» наводив особисто почуте зауваження В.Леніна, що тактика політична й тактика воєнна є тим, що німецькою називається «Grenzgebiet» («суміжні області»), і партійці могли б із користю для себе вивчати К. фон Клаузевіца. Автор передмови до «Ленінського збірника» А.Бубнов наголошував, що «величезне значення» ленінського конспекту праці німецького теоретика полягає саме в тому, що він зосередив свою увагу на вивченні його теорії про взаємозалежність війни й політики².

В.Ленін читав К. фон Клаузевіца в оригіналі, і у згаданому збірнику наведено цитати за його власним перекладом. Ми послуговуватимемося саме ленінськими виписками. На початку він наводить фразу: «Війна є лише продовженням політики іншими засобами». І далі:

«Отже, ми бачимо, що війна є не тільки політичним актом, а й справжнім знаряддям політики, продовженням політичних відносин, проведенням їх іншими засобами. Те, що ще залишається в ній своєрідного, те відноситься лише до своєрідності її засобів. Воєнне мистецтво у цілому й полководець у кожному окремому випадку вправі вимагати, щоб напрям і намір політики не вступали б у суперечність із воєнними засобами. Ця вимога зовсім не є незначною, але скільки б сильно не проявлявся її вплив на наміри політики, все ж цей вплив потрібно вважати як видозмінюючий їх, адже політичний намір є метою, війна ж – тільки засіб, і ніколи не потрібно мислити засіб без мети»³.

Унизу міститься примітка В.Леніна: «NB: Видимість не є ще дійсністю. Війна здається “тим більше воєнною”, чим вона глибше політична; тим “політичніша”, чим вона менш глибоко політична»⁴.

В.Ленін не відділяв політику від війни, і стверджував, що остання може набувати різноманітних форм («війна – це хамелеон»). Його противники діяли в межах традицій, натомість він пішов далі. Більшовики мімікрували під тогочасні реалії та виявляли гнучку тактику, не гребуючи відвертим обманом. Опоненти не змогли зрозуміти В.Леніна – і програли.

Історіографія

В академічному виданні, присвяченому політичній історії України, В.Ленін згадується не раз. Так, у переддень першої російської революції по відношенню до українських політичних діячів він пішов на хитрість, дії «вождя світового пролетаріату» охарактеризовані як «непривабливі», до того ж «знаряддям інтриги» він обрав «наївну, за його словами, людину»⁵. Співпраця РСДРП з українськими політиками обернулась провалом. У 1918 р. під час російсько-української війни у вузькому колі В.Ленін не заперечував факт окупації червоними військами України, проте на широкий загал

² *Ленин В.И.* Выписки и замечания на книгу Клаузевица «О войне и ведении войн» // Ленинский сборник / Под ред. В.М.Молодова, М.А.Савельева. – Вып.12. – Москва; Ленинград, 1930. – С.391.

³ Там же. – С.395–397.

⁴ Там же. – С.396.

⁵ Політична історія України: У 6 т. – Т.1 (кінець XIX ст. – 1917 р.) / І.Ф.Курас (гол. ред. кол.). – К., 2002. – С.326.

декларувалось інше⁶. С. Кульчицький у своїй монографії зазначає, що деконструкція концепту «Велика Жовтнева соціалістична революція» покаже справжнє місце лєнінської партії в подіях і вплив інших політичних сил⁷. У спільній із Б.Парахонським праці вказується, що насправді «робітники й одягнуті в солдатські шинелі селяни більш прислухались до есерів і меншовиків»⁸. В.Ленін був не тільки засновником партії, що злилася з державою після більшицького перевороту, але й різновидом комуністичної доктрини, яку С.Кульчицький називає радянським комунізмом. Без В.Лєніна більшовики залишилися б однією з фракцій російської соціал-демократії, і не перетворилися б на комуністів⁹. В.Солдатенко підкреслює, що Українську Центральну Раду В.Лєнін незмінно кваліфікував інституцією «буржуазною», а її соціалістичних лідерів – «зрадниками» соціалізму з погляду перспектив розвитку революції діями «тимчасовими»¹⁰. Канадський історик українського походження С.Величенко викриває лицемірство й експлуататорську сутність російських більшовиків на чолі з В.Лєніним. Обіцянки, які вони давали українським комуністам, не виконувались, а сама Українська СРР була суто фіктивним державним організмом¹¹.

По-іншому оцінюють постать В.Лєніна російські автори. С.Кара-Мурза вважає, що за «Лєніним стояли розум, чиста совість і велика мужність», він зумів «зупинити Росію над безоднею» та відкрив шлях до майбутнього¹². В.Логінов у цілому ставиться до постаті В.Лєніна позитивно¹³. Дослідник називає його «людиною мети» та впевнений, що він був діячем «світового масштабу», символом виходу на історичну арену «багатомільйонних мас»¹⁴.

Іноземні дослідники висвітлюють тему в різних аспектах власного ставлення – від відстороненого до осудливого. Дж.Геллбек зазначає, що партія більшовиків від початку її заснування В.Лєніним була «концентрованим виразом революційного світогляду». Сформована з гуртка нелегалів, вона стала вирішальною революційною силою завдяки «винятковій самодисципліні кожного члена», а після захоплення влади 1917 р. «розширила свою місію», накинувши власну ідеологію великій кількості людей¹⁵. М.Е.Гольдман стверджує, що перемога більшовиків видається дивовижною, адже вони були лише невеличкою групою опозиційних до царату політиків, до того ж їх численні попередники завжди зазнавали поразки. Дослідник називає три фактори, які, на його думку, уможливили тріумф. Перший і найголовніший – керівництво В.Лєніна, котрий у справі свого життя завжди дотримувався принципу, що мета виправдовує засоби, а це означало готовність іти на будь-які кроки, якщо вони ведуть до перемоги і влади. Другий фактор полягав у винятковій дисципліні, завдяки якій більшовики здолали партії, що переважали їх кількісно. І третій – сприятливі зовнішні обставини, тобто світова війна¹⁶. М.Мала

⁶ Там само.

⁷ *Кульчицький С.* Російська революція 1917 р.: новий погляд. – К., 2008. – С.7.

⁸ *Кульчицький С.В., Парахонський Б.О.* Україна і Росія в історичній перспективі: Нариси в 3 т. – Т.3: Новітній український державотворчий процес. – К., 2004. – С.10.

⁹ *Кульчицький С.В.* Червоний виклик: Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі: У 3 кн. – Кн.1. – К., 2013. – С.101–102.

¹⁰ *Солдатенко В.Ф.* Революційна доба в Україні (1917–1920 рр.): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К., 2012. – С.135.

¹¹ *Величенко С.* Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918–1925). – Л., 2017. – С.204–205.

¹² *Кара-Мурза С.* «Проект Лєніна» – путь к обрыву или спасению? // Наш современник. – 2000. – №4.

¹³ *Логінов В.* Послесловие [к сборнику «В.И.Лєнін. Неизвестные документы. 1891–1922 гг.»] [Електронний ресурс]: http://scepsis.net/library/id_1577.html

¹⁴ *Логінов В.* Лєнін вчера и сегодня [Електронний ресурс]: http://scepsis.net/library/id_3001.html

¹⁵ *Hellebeck J.* Revolution on my mind: writing a diary under Stalin. – Cambridge, Mass.; London, 2009. – P.19.

¹⁶ *Goldman M.E.* Global Studies: Russia, the Eurasian Republics, and Central / Eastern Europe. – 6th ed. – Duskin/Mc.Gran-Hill, CT, 1996. – P.12–13.

відзначає агресивність партії більшовиків по відношенню до Заходу. Після встановлення режиму у жовтні 1917 р. наступні три чверті століття країна (автор називає СРСР «радянсько-російським гібридом») була мутацією царського авторитаризму, який загрожував вільному світу¹⁷. Ш.Барер у монографії, присвяченій революціонерам XIX ст., іронічно зауважував, що В.Ленін був «людиною надзвичайно талановитою у справі спрощення Марксової теорії» – професійний революціонер, майстерний у конспірації, він став також і видатним політичним маніпулятором, а його могутність полягала в постійній концентрації розуму, енергії й волі на кінцевій меті¹⁸.

Визначення поняття «гібридна війна»

В.Горбулін зазначає, що Україна зіштовхнулася з усіма ключовими формами «гібридної війни»: пряма воєнна агресія, використання диверсійно-розвідувальних груп, атаки квазімілітарних структур, постійне підживлення сепаратистських рухів в Україні, економічний і дипломатичний тиск, перманентна інформаційна війна, кібератаки. Він виділяє три великі групи заходів у рамках «гібридної війни»: традиційні воєнні засоби (використання регулярних військ, спеціальних підрозділів); квазімілітарна діяльність (створення незаконних збройних формувань, підтримка та радикалізація сепаратистських рухів); немілітарний вплив, насамперед шляхом спеціальних інформаційних операцій та «активних заходів» (у тому числі економічний тиск, акції в кіберпросторі, дипломатія, маніпуляція інформацією). У кожному конкретному випадку на різних етапах перевага віддається тій або іншій групі, залежно від поточної воєнно-політичної та економічної ситуації¹⁹.

Саме поняття «гібридна війна» запровадив відставний офіцер американської морської піхоти й науковий співробітник Національного університету оборони США Ф.Гоффман. Фахівець зазначає, що найліпшим терміном для характеристики такої війни буде «збіжність» («convergence»), тобто поєднання фізичного і психологічного впливів, кінетичної та некінетичної зброї й т. д. Гібридні загрози включають у себе ряд засобів ведення війни, включно із традиційними, а також іррегулярними формуваннями, терористичними актами, використанням кримінальних елементів тощо²⁰.

Методика ведення «гібридної війни», розроблена й застосована В.Леніним

Більшовицький вождь розділяв традиційну і війну проти «капіталу», або безкровну, «мирні й немирні засоби боротьби». До першої він додав три складові: економічне, ідеологічне, політичне протистояння. Так, в одній зі статей В.Ленін порівнював «звичайну війну» та «війну проти капіталу»: «У звичайній війні можна дати загальний наказ про припинення наступу, можна на ділі припинити рух уперед. У війні проти капіталу руху вперед припинити неможливо, і про те, щоб ми відмовилися від дальшої експропріації капіталу, не може бути й мови. Ідеться про зміну центру ваги нашої економічної й політичної роботи»²¹.

¹⁷ Malia M. Russia under Western eyes: From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum. – Cambridge, Mass.; London, 2000. – P.3.

¹⁸ Barer S. The doctors of revolution: 19th century thinkers, who changed the world. – New York, 2010. – P.1166–1167.

¹⁹ Горбулін В. Гібридна війна: все тільки починається // Дзеркало тижня. – 2016. – 25 березня.

²⁰ Hoffman F.G. Hybrid Warfare and Challenges [Електронний ресурс]: <https://smallwarsjournal.com/documents/jfghoffman.pdf>

²¹ Ленін В.І. Чергові завдання радянської влади // Його ж. Повне зібрання творів. – Т.38. – К., 1973. – С.166.

В одній зі своїх праць, що мала допомогти «братнім партіям» віднайти «правильний шлях» революційної боротьби, а фактично – дати комуністам рецепт приходу до влади в інших країнах, В.Ленін пояснював, як він розуміє «диктатуру пролетаріату»: це «наполеглива боротьба, кривава та безкровна, насильницька й мирна, воєнна і господарська, педагогічна й адміністраторська»²². У мистецтві завоювання влади він виділяв чинники, які слід брати до уваги, коли потрібно визначити обставини, що склалися на політичній арені: 1) організація; 2) ідеологія; 3) пропаганда та агітація.

1) «Напевно, тепер уже майже кожен бачить, що більшовики не протрималися б при владі не те що 2½ роки, а й 2½ місяці без найсуворішої, справді залізної дисципліни в нашій партії. [...]

Повторюю, досвід переможної диктатури пролетаріату в Росії показав [...], що безумовна централізація та найсуворіша дисципліна пролетаріату є однією з основних умов для перемоги над буржуазією»²³.

2) «І насамперед постає питання: чим тримається дисципліна революційної партії пролетаріату? чим вона перевіряється? По-перше, свідомістю пролетарського авангарду і його відданістю революції, його витримкою, самопожертвою, героїзмом. По-друге, його вмінням зв'язатися, зблизитися, до певної міри, коли хочете, злитися, з найширшою масою трудящих, у першу чергу пролетарською, але, також, і непролетарською трудящою масою. По-третє, правильністю політичного керівництва [...], правильністю його політичної стратегії й тактики, за умови, що найширші маси власним досвідом переконалися у цій правильності. Без цих умов дисципліна в революційній партії, дійсно здатній бути партією передового класу, який має повалити буржуазію та перетворити все суспільство, нездійсненна. Без цих умов спроби створити дисципліну неминуче перетворюються в пустушку, у фразу, у кривляння. А ці умови, з іншого боку, не можуть виникнути відразу. Вони виробляються лише довгою працею, важким досвідом; їх вироблення полегшується правильною революційною теорією, яка, своєю чергою, не є догмою, а остаточно складається лише в тісному зв'язку з практикою дійсно масового, дійсно революційного руху»²⁴.

3) «Щоб уміти допомогти “масі” і завоювати симпатії, співчуття, підтримку “масі”, треба [...] обов'язково працювати там, де є маса»²⁵.

Марксизм-ленінізм як ідеологія перетворювався на елемент «гібридної війни» – він давав відчуття моральної переваги над супротивником, беззаперечної віри у «справедливість» і правильність своєї боротьби проти «капіталу».

В.Ленін був непоступливим у всьому, що стосувалося його поглядів. Він переконував, що міцної соціалістичної партії не може бути без ідеології, тому, на відміну від політичних опонентів, котрі вважали теоретичні суперечки несуттєвими, завжди починав дискусію із питань ідеології. У члени партії відбирав людей, які пройшли відповідне ідеологічне «гартування». Міцну, дієздатну парторганізацію вождь більшовиків будував довго й наполегливо, долаючи опір зовнішніх і внутрішніх опонентів («дайте нам організацію революціонерів – і ми перевернемо Росію!»²⁶).

²² Ленін В.І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі // Там само. – Т.41. – К., 1974. – С.26.

²³ Там само. – С.5, 57.

²⁴ Там само. – С.6–7.

²⁵ Там само. – С.34.

²⁶ Ленін В.І. Що робити? // Там само. – Т.6. – К., 1969. – С.119.

Розгром троцькізму, «правого ухилу», різноманітних «націоналістичних течій», що був наслідком внутрішньопартійної боротьби, дозволив В.Леніну збудувати «партію нового типу» – назвемо її «гібридною армією». Удаючись до метафори, він писав: «Революційна епоха для соціал-демократії все одно, що воєнний час для армії. Треба розширяти кадри нашої армії, переводити її із мирних контингентів на воєнні, мобілізувати запасних і резервних, закликати під прапори тих, хто дістав відпустку, створювати нові допоміжні корпуси, загони та служби»²⁷.

Більшовики стали «бійцями» «гібридного війська». Жорстка партійна дисципліна і власна ідеологія перетворили кожного члена партії на армійця. Жорсткі вимоги виставлялися до моральних рис претендентів. Постійні партійні «чистки» спрямовувалися на звільнення лав від кар'єристів, кон'юнктурників, пристосуванців. Принцип «демократичного централізму» забезпечив безперерйне керування партією та чітке виконання завдань.

Свої погляди на «партію нового типу», її характер і роль у робітничому русі, основні принципи діяльності В.Ленін виклав у праці «Що робити?». Він висунув ряд важливих положень: марксистська партія є поєднанням робітничого руху з марксизмом; теорія наукового соціалізму має надзвичайно важливе значення для діяльності партії; партія повинна бути політичним вождем пролетаріату й керівною силою робітничого руху, вона спрямовуватиме боротьбу пролетаріату в потрібне русло; вся робота партії має здійснюватися в напрямі підготовки народних мас до революції.

Як і у справі з організацією та ідеологією, мистецтво пропаганди й агітації В.Ленін почав шліфувати ще на зорі своєї політичної кар'єри. У статті «Проект заяви редакції “Искры” і “Зари”» він розробив інструкцію, пояснюючи, серед яких верств робітництва та як саме проводити роботу, враховуючи матеріальний стан і рівень освіти аудиторії. До кожної людини потрібно застосовувати персональний підхід: для освічених це пропаганда, а для неосвічених – агітація.

В.Ленін ретельно вивчав умови життя і праці пролетарів, постійно контактував із ними, що давало йому можливість завжди бути обізнаним з їхніми потребами. Він нічого не вигадував, коли критикував владу й капіталістів, писав про реальні речі. Інша річ, В.Ленін паразитував на потребах робітничого класу, хоча сам до його числа не входив. Для досягнення влади він вивчав громадську думку та давав ті обіцянки, які робітники хотіли почути. У рекомендаціях для партійних агітаторів писав про необхідність усебічного висвітлення всіх проблем, з якими стикалися трударі, всіх зловживань із боку адміністрації, і найголовніше – поєднувати їх із марксистською теорією.

Мету пропаганди й агітації В.Ленін ставив прямо і безапеляційно: допомога партії повинна полягати в розвитку «класової самосвідомості» робітників. Що ж повинна зробити соціал-демократична організація? Відповідь: укоренити соціалістичні ідеї та політичну самосвідомість у масу пролетаріату й організувати революційну партію, нерозривно зв'язану зі стихійним робітничим рухом²⁸. В.Ленін принципово наполягав на відборі в лави партії професійних революціонерів:

«Такі робітники, середні люди маси, здатні проявити гігантську енергію й самовідданість у страйку, у вуличній боротьбі з поліцією та військами, здатні (і одні тільки можуть) вирішити результат усього нашого руху, але саме боротьба з поліцією вимагає особливих рис, вимагає революціонерів за професією. [...] Цю боротьбу повинні організувати “за всіма правилами мистецтва” люди, професійно зайняті революційною діяльністю»²⁹.

²⁷ Ленін В.І. Нові задачі і нові сили // Там само. – Т.9. – К., 1970. – С.289.

²⁸ Ленін В.І. Насущні завдання нашого руху // Там само. – Т.4. – К., 1969. – С.357.

²⁹ Ленін В.І. Що робити? – С.103–104.

Перша російська революція, яка стала «генеральною репетицією» Жовтневого перевороту, внесла свої корективи. В.Ленін зробив висновки із невдач більшовиків у 1905–1907 рр. та обґрунтував необхідність спрямувати зусилля на пропаганду й агітацію у профспілках (там, де була «маса») і в армії (силою якої царат придушив виступи). Використання цього принципу ми можемо спостерігати зараз, у цифрову епоху. Пропаганда й агітація йдуть туди, де люди. А де знайти цю «масу» – у профспілках, армії чи у сучасних соцмережах – справа техніки.

Більшовики використовували й думську трибуну, але парламентська діяльність мала підпорядковуватися позапарламентській роботі. Соціал-демократи в Думі повинні бути тісно пов'язані з партією, їхній обов'язок – не «законотворчість, а «виховання революційної свідомості народу, пропаганда революційних лозунгів партії, викриття самодержавного уряду і зрадницької політики буржуазного лібералізму»³⁰.

Додамо ще одне ленінське «відкриття»: поєднання легальних і нелегальних методів боротьби, інакше більшовики не змогли б утримати, зміцнити, розвинути й посилити кістяк партії в 1908–1914 рр. Поряд зі зростанням активності дозволених організації у Петербурзі, Москві, Катеринославі та інших містах імперії, створювалися таємні осередки як фундамент для розвитку руху.

Робота в Державній думі, дозволених властями організаціях давала багатий матеріал для політичної активності партії. Проте у центрі цієї діяльності перебували таємні партійні структури, які надавали революційного напрямку легальній практиці. Те, що представники партії не озвучували у санкціонованих організаціях, законспіровані осередки договорювали у своїх листівках, на підпільних зібраннях, у бесідах із робітниками, підводячи їх до висновку про необхідність згуртування в організовану силу та революційного повалення царату.

Доносити більшовицьку ідеологію до «мас» була покликана ціла армія пропагандистів й агітаторів. У мистецтві партійної пропаганди В.Ленін бачив дві сторони, тісто пов'язані між собою³¹. З одного боку, пропагувати – значить поширювати ідеї, теорію. Інший бік справи полягав у тому, щоб пропаговані ідеї ставали переконаннями людей і спонукали їх до дій.

Важливе місце В.Ленін відводив пресі – газета для більшовиків не тільки «колективний пропагандист» і «колективний агітатор», але також і «колективний організатор»³². Причому вже з часів «Искры». Питанням організації і змісту партійної преси в дожовтневий період В.Ленін присвятив понад 30 праць (не рахуючи листів). Ці ж питання посідали чільне місце в роботі керівних парторганів. Спеціальні рішення щодо партійної преси ухвалювалися на II і III з'їздах, I конференції військових і бойових організацій РСДРП та ін.³³ З якою увагою ставився В.Ленін до преси, свідчить такий приклад: у вересні – жовтні 1917 р. в Росії видавалося понад 75 більшовицьких газет і журналів³⁴. Упродовж березня 1917 р. почали виходити партійні часописи в Петрограді, Харкові, Тифлісі, Києві, Кронштадті, Самарі, Саратові, Гельсінгфорсі, Казані. У квітні з'явилися перші числа газет у Катеринославі, Ростові-на-Дону, Баку, Красноярську та ін. У травні – у Катеринодарі, Ревелі, Царицині, Петрограді (польською мовою), Москві й т. д.³⁵ Влада закривала одні газети – більшовики швидко відкривали нові. Крім того,

³⁰ История Коммунистической партии Советского Союза: В 6 т. / Гл. ред. П.Н.Поспелов. – Т.2. – Москва, 1966. – С.220.

³¹ Пропагандисты ленинской школы / Сост. А.И.Мельников. – 2-е изд., доп. – Москва, 1979. – С.5.

³² *Ленін В.І. З чого почати? // Його ж. Повне зібрання творів.* – Т.5. – К., 1969. – С.6.

³³ Див.: *Большевистская печать // Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А.М.Прохоров.* – Т.3. – Москва, 1970. – С.1587–1588.

³⁴ *Великий Октябрь: Краткий историко-революционный справочник / Под общ. ред. К.В.Гусева.* – Москва, 1987. – С.76.

³⁵ Там же. – С.135–208.

велася широкомасштабна пропаганда в організаціях, передусім у радах робітничих і солдатських, селянських депутатів, солдатських комітетах. Так, «крок за кроком партія створювала політичну армію для штурму капіталізму»³⁶.

До моменту здобуття влади більшовицькі структури не відзначалися масовістю. На лютий 1917 р. налічувалося 24 тис. партійців, об'єднаних у 150 організацій і груп³⁷. Приміром, вплив їх в Україні був мізерним – у 1918 р. лише 5 тис. членів, головним чином на Донбасі (причому, це на понад 2 млн робітників)³⁸. Але це були кадри, загартовані підпіллям, озброєні чітким планом, чимало з них за свої політичні переконання неодноразово потрапляли за ґрати або на каторгу. Зазвичай більшовики не діяли там, де народилися. Переважно це – «солдати партії», відправлені своїми «командирами» виконувати визначені завдання, а не типові місцеві громадські діячі, які живуть серед людей, знають їхні потреби і працюють заради їхнього блага.

Виникає запитання: звідки більшовицька партія брала кошти? Р.Пайпс стверджує, що В.Ленін установив «політичні та грошові відносини» з берлінським урядом за посередництва німецького агента естонця А.Кескюли, котрий познайомився з майбутнім «вождем світового пролетаріату» у жовтні 1914 р. На отримані від німців суми А.Кескюла організував у Швеції видання праць В.Леніна та М.Бухаріна, звідки їх контрабандою доставляли в Росію. Напередодні Жовтневого перевороту довірені люди переправляли більшовикам гроші через цю нейтральну країну. Після завершення Другої світової війни архіви МЗС Німеччини було відкрито, що дало можливість підтвердити факт отримання російськими більшовиками фінансування від німецького уряду, яке спрямовувалося на організаційну роботу. Загальні асигнування Берліна на потреби ленінської партії впродовж 1917–1918 рр. Р.Пайпс оцінює в «понад 50 млн німецьких марок золотом»³⁹.

29 вересня (12 жовтня) 1917 р. у своїй статті В.Ленін відзначив наростання «революційних рухів на Заході» та основні ознаки розгортання кризи в Росії, у тому числі збільшення числа селянських виступів, піднесення національно-визвольних рухів, більшовизацію армії, гострий конфлікт між залізничниками й Тимчасовим урядом тощо. Він наполягав на негайній підготовці повстання, наголошуючи, що не треба очікувати скликання з'їзду рад, вимагав відкинути думку щодо несвоечасності виступу, доводив його нагальність, давав конкретні вказівки, де і як починати, допускав можливість одночасного удару в обох столицях – Москві та Петрограді. Усе це – щоб не «загубити революцію»⁴⁰.

8 (21) жовтня В.Ленін написав ще одну статтю, де вказував, що «вся влада» має перейти радам. Цей короткий текст містив розвинуті та вдосконалені автором правила, на які свого часу вказував ще К.Маркс: ніколи не легковажити повстанням, а, починаючи його, знати твердо, що треба йти до кінця; досягти переваги сил у вирішальному місці й у вирішальний момент, інакше ворог, маючи кращу підготовку та організацію, знищить повстанців; якщо повстання вже почалося, діяти якомога рішучіше та безумовно переходити в наступ, адже оборона – це смерть; намагатися заскочити противника зненацька, у момент, коли його сили розпорошені; добиватися щодня нехай маленьких, але успіхів, підтримуючи «моральну перевагу». На практиці це мало виглядати так:

³⁶ История Коммунистической партии... – С.213.

³⁷ Военно-боевая работа партии большевиков: 1903–1917 / Под общ. ред. полк. Н.Р.Панкратова. – Москва, 1973. – С.255.

³⁸ *Субтельний О.* Україна: Історія. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – К., 1993. – С.430.

³⁹ *Пайпс Р.* Русская революция. – Кн.2: Большевики в борьбе за власть 1917–1918. – Москва, 2005. – С.166.

⁴⁰ *Ленін В.І.* Криза нарізла // *Його ж.* Повне зібрання творів. – Т.34. – К., 1973. – С.268.

«Одночасний, якомога більш раптовий і швидкий наступ на Пітер, неодмінно, і ззовні, і зсередини, із робітничих кварталів, із Фінляндії, із Ревеля, із Кронштадта, наступ усього флоту, скупчення гігантської переваги сил над 15–20 тисячами неприятельських сил. Комбінувати три головні сили: флот, робітників і військові частини так, щоб неодмінно були зайняті й ціною яких завгодно втрат втримані: а) телефон, б) телеграф, в) залізничні станції, г) мости насамперед»⁴¹.

У виступі на ІХ з'їзді РКП(б) В.Ленін зазначив, що, здобувши перемогу на «кривавому фронті», треба перемогти й на «фронті безкровному», «найтяжчому»⁴². Для нього характерне гібридне мислення з розмитими лініями між воєнними та невоєнними засобами боротьби. У більшовицькій ідеології переплетені культура, віра, партійна організація, військові питання, економіка. І настільки тісно, що між ними фактично немає меж, одне переходить в інше, взаємодіє та породжує справжній гібрид. У 1900 р. В.Ленін писав: «Перед нами стоїть в усій своїй силі ворожа фортеця, з якої засипають нас хмари ядер і куль, що забирають кращих борців. Ми повинні взяти цю фортецю, і ми візьмемо її, якщо всі сили пролетаріату, що пробуджується, з'єднаємо з усіма силами російських революціонерів в одну партію, до якої потягнеться все, що є в Росії живого та чесного»⁴³. Він був справжнім стратегом: десятиліттями готувався до взяття влади, повсякчас думав про революцію, пішовши настільки далеко, що навіть створив мораль, яка виправдовувала застосування сили проти «класових ворогів». Дисципліна в більшовицькій організації була суворою, партія скидалася радше на армію: жорсткий відбір членів, твердий порядок, вишкіл. Потрібно віддати належне В.Леніну, який умів добирати людей. Більшовики першого покоління – сильні, сміливі, вольові, такі дійсно здатні зробити переворот. «Вождь світового пролетаріату» ніколи не змінював поглядів і мети – він міняв тактику, переглядав свої плани з огляду на реальність, виявляв надзвичайну гнучкість, не гаяв нагод скористатися ситуацією у власних цілях, причому байдуже, з якого приводу та на якому фронті «гібридної війни» – ідеологічному, політичному чи воєнному.

REFERENCES

1. Barer, S. (2010). *The doctors of revolution: 19th century thinkers, who changed the world*. New York.
2. Goldman, M.E. (1996). *Global Studies: Russia, the Eurasian Republics, and Central/Eastern Europe*. (6th ed.) Connecticut.
3. Gusev, K.V. (Ed.) (1987). *Velikij Oktyabr: Kratkij istoriko-revoljutsionnyj spravocnik*. Moskva. [in Russian].
4. Hellebeck, J. (2009). *Revolution on my mind: writing a diary under Stalin*. Cambridge, Mass.; London.
5. Hoffman, F.G. (n. d.) Hybrid Warfare and Challenges. *Small Wars Journals*. Retrieved from: <https://smallwarsjournal.com/documents/jfghoffman.pdf>
6. Horbulin, V. (2016, 25th March). *Hibrydna viina: vse tilky pochynaetsia*. Retrieved from: <https://dt.ua/internal/gibridnaviyna-vse-tilki-pochinayetsya-.html> [in Ukrainian].
7. Kara-Murza, S. (2000). "Proekt Lenina" – put k obryvu ili spaseniyu? *Nash sovremennik*, 4. [in Russian].
8. Kulchytskyi, S. (2008). *Rosiiska revoliutsiia 1917 r.: novyi pobliad*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Kulchytskyi, S. (2013). *Chervoniy vyklyk: Istorii komunistu v Ukraini vid yobo narodzbenia do zabybeli*, 1. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Kulchytskyi, S.V., & Parakhonskyi, B.O. (2004). *Ukraina i Rosiia v istorychnii retoperspektyvi*, 3. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Kuras, I.F. (Ed.) (2002). *Politychna istoriia Ukrainy*, 1. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Loginov, V. (n. d.). Posleslovie k sborniku "V.I.Lenin. Neizvestnye dokumenty. 1891–1922 gg.". Retrieved from: http://scepsis.net/library/id_1577.html [in Russian].
13. Loginov, V. (n. d.). *Lenin uchera i segodnya*. Retrieved from: http://scepsis.net/library/id_3001.html [in Russian].
14. Malia, M. (2000). *Russia under Western eyes: From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum*. Cambridge, Mass.; London.

⁴¹ *Ленін В.І.* Поради стороннього // Там само. – С.362–363.

⁴² *Ленін В.І.* Доповідь Центрального комітету 29 березня // Там само. – Т.40. – К., 1974. – С.244.

⁴³ *Ленін В.І.* Насущні завдання нашого руху – С.359.

15. Melnikov, A.I. (Ed.) (1979). *Propagandisty leninskoj shkoly* (2nd ed.). Moskva. [in Russian].
16. Pajps, R. (2005). *Russkaya revolyutsiya, 2: Bolsheviki v borbe za vlast 1917–1918*. Moskva. [in Russian].
17. Pankratov, N.R. (1973). *Voенно-boevaya rabota partii bolshevikov (1903–1917)*. Moskva. [in Russian].
18. Pospelov, P.N. (Ed.) (1966). *Istoriya Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuza, 2*. Moskva. [in Russian].
19. Soldatenko, V.F. (2012). *Revoliutsiina doba v Ukraini (1917–1920 rr.): lobika piznannia, istorychni postati, kluchovi epizody*. (2nd ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
20. Subtelnyi, O. (1993). *Ukraina: Istorii*. (3rd ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
21. Velychenko, S. (2017). *Imperializm i natsionalizm po-chervonomu: ukrainska marksytska krytyka rostiskobo komunistychnoho panuvannia v Ukraini (1918–1925)*. Lviv. [in Ukrainian].

Maryna KUCHERUK

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent
(Odesa, Ukraine), kucherukmaryna@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8727-6031>

Coups, Revolutions, and Political Struggles in the Light of Comparative Studies (Based on the Analysis of Lenin's Vision and Modern Conceptualizations)

Abstract. The purpose of the research. The author makes an attempt to draw parallels between the methodological works of V.Lenin and the practice of the Bolsheviki and modern visions of Hybrid Warfare. The novelty of the study lies in the endeavor to rethink V.Lenin's intellectual heritage, in particular his views on the revolutionary war, and to determine their impact on the development of modern concepts of hybrid wars. The research methodology. The following general historical methods have been used: hermeneutic, historical-comparative, and retrospective. Outlining comparative parallels in the works of V.Lenin and modern theorists of Hybrid Warfare (especially Russian) allows us to make assumptions about the existence of a certain tradition in the policy of the neighboring country towards Ukraine. The issue. This article is an attempt to re-evaluate V.Lenin's personality and look at his contribution to history not so much as a politician who created a new state, but as a methodologist and developer of the strategy of seizure of power, which contained elements of theory refined and transformed by modern experts. now known as the Hybrid War. V.Lenin himself realized that his theory was pointed toward the goal of gaining and holding power, and operated the terms "dialectics", and "war against capital" in contrast to "traditional war" and made a clear difference between traditional and non-traditional war. He considered that non-traditional war could be bloodless, likewise educational, economical, "violent and peaceful, military and economic". In other words, that type of war we can see currently, though was somehow changed accordingly to the capacities of modern devices and the lifestyles of our contemporaries. V.Lenin points out the constituents of his methodology. These are ideology, organization, propaganda, and agitation. Recent events demonstrate to us that initially Hybrid War is determined to capture the human mind, and reaping the territories and countries come after that. Absolutely definitely we see the exceptional role in V.Lenin's methodology. That's why V.Lenin never starts the debates without referring to the ideological questions. Ideology is always the thing from which he starts. But subjugation is not enough for the Bolsheviki, they go far – to persuade their adversaries of the wrongness. Propaganda and agitation helped V.Lenin to disseminate his influence over the population. And a strict, really military discipline in the party, the high level of the professional demands to the members of the Bolshevik organization, and the condition to be the expert in revolution helped to realize the plans.

Keywords: Lenin, Hybrid War, ideology, organization, propaganda and agitation, party staff.